

ΑΓΓΕΛΑ ΚΑΣΤΡΙΝΑΚΗ

Ιστορία ή Αισθητική;
Το ελληνικό πανεπιστήμιο ενώπιον του Κανόνα*

Η μελέτη αυτή — περισσότερο παρέμβαση παρά επιστημονική συμβολή — περιγράφει όψεις της σημερινής κατάστασης στο πανεπιστήμιο όσον αφορά τη διδασκαλία του μαθήματος της Νέας Ελληνικής φιλολογίας. Τείνουμε να διδάσκουμε περισσότερο έργα ή περιόδους που συντελούν στη γνώση της συλλογικής μας ταυτότητας και λιγότερο κείμενα με αισθητική αρτιότητα. Οι λόγοι είναι: η προσανατολισμένη προς την Ιστορία αντίληψή μας για τις σπουδές, η σπάνις των πραγματικά υψηλών έργων στον τομέα της πεζογραφίας, η έλλειψη «κανόνα» στη Νέα Ελληνική λογοτεχνία. Από την άλλη, η κατάσταση του φοιτητικού ακροατηρίου είναι κοντά σε ό,τι θα μπορούσαμε να ονομάσουμε «αισθητικό αναλφαβητισμό». Η πρόταση του άρθρου είναι να στρέψουμε το ενδιαφέρον μας στην καλλιέργεια του καλλιτεχνικού γούστου, διδάσκοντας κάποιον «κανόνα», με γενναία προσθήκη ευρωπαϊκών έργων, σε βάρος της έως τώρα μέριμνας για την «παράδοση».

ΠΟΛΛΕΣ ΦΟΡΕΣ συμβαίνει να διδάσκω ένα μάθημα — φαντάζομαι ότι δεν είμαι η μόνη, αλλά αναγκαστικά θα μιλήσω σε πρώτο πρόσωπο — και να μην είμαι σε θέση να προτείνω κανένα από τα κείμενα για τα οποία μιλώ ως άξιο να διαβαστεί από το φοιτητικό κοινό. Έχω επιλέξει, λόγου χάρη, το θέμα «Ο καλλιτέχνης ως ήρωας στην ελληνική πεζογραφία 1950-2000» ή «Η πεζογραφία κατά τη διάρκεια της Κατοχής», και βρίσκομαι στην αμήχανη θέση, όταν οι φοιτητές ρωτούν τι θα πρέπει να διαβάσουν (μέσα στις υποχρεώσεις τους ήταν παλιά τα τρία βιβλία ανά εξαμηνιαίο μάθημα, αργότερα τα δύο και σήμερα μάλλον το ένα), να ομολογώ πως τίποτα αυτή τη φορά

* Ομιλία στην Ημερίδα «Σε αναζήτηση ενός ελληνικού λογοτεχνικού κανόνα», Εταιρεία Σπουδών και Νεοελληνικού Πολιτισμού, Αθήνα, 6.11.2008.

δεν μου φαίνεται κατάλληλο να τους απασχολήσει σε κατά μόνας ανάγνωση στο σπίτι. Βεβαίως, σε κάθε παράδοση δίνονται αποσπάσματα κειμένων σε φωτοτυπίες, τα οποία και σχολιάζονται. Αλλά να τους υποχρεώσω να διαβάσουν ολόκληρο τον караγάτσειο *Κίτρινο φάκελο*, αίφνης, ή τον *Δρόμο προς τη δόξα* του Κώστα Χατζηαργύρη, μου φαίνεται απαίτηση υπερβολική, αναλογικά με το πιθανό κέρδος.

Τα θέματά μου είναι ενδιαφέροντα ή θέλω να πιστεύω κάτι τέτοιο. Το πρώτο, ας πούμε, μας δείχνει την απαξίωση του καλλιτέχνη στην ελληνική κουλτούρα έως τα τέλη σχεδόν του 20^{ου} αιώνα (όλοι οι καλλιτέχνες-ήρωες ήταν για γέλια ή για κλάματα) και την απότομη αναβάθμισή του γύρω στο 2000. Πολλά ενδιαφέροντα συμπεράσματα πιστεύω ότι μπορούν να εξαχθούν από αυτήν την παρατήρηση, συμπεράσματα που αφορούν τη συγκρότησή μας ως κοινωνία.

Το δεύτερο θέμα που έφερα ως παράδειγμα αφορά την πιο κρίσιμη ίσως στιγμή του 20^{ου} αιώνα, περίοδο ήττας, αποθάρρυνσης, εσωστρέφειας, καθώς βέβαια και αγωνιστικής ανάκαμψης από ένα σημείο και πέρα. Ούτε ένα πραγματικά καλό πεζό κείμενο δεν έδωσε η εποχή, εκτός ίσως από τη συλλογή διηγημάτων *Εαρινό* του Άλκη Αγγελόγλου, την παντελώς άγνωστη και εκτός κυκλοφορίας σήμερα. Δεν θα σύστηνα ούτε την *Αιολική γη* ούτε τον *Κοτζάμπαση του Καστρόπυργου* χάριν απόλαυσης της ανάγνωσης ή αισθητικής παιδείας. Τα μυθιστορήματα αυτά διδάχθηκαν μεν, αλλά ως παραδείγματα μιας παθολογίας: το πρώτο για την ανοχή προς τον αντίπαλο που επιδεικνύει κυρίως στο ξεκίνημά του, το γραμμένο στα 1941, το δεύτερο, ο *Κοτζάμπασης*, για μια ιδιάζουσα και μάλλον μειοδοτική χρήση της επανάστασης του 1821.

Με άλλα λόγια, και στις δύο περιπτώσεις μαθημάτων που ανέφερα, η επιλογή έχει γίνει για χάρη των θεμάτων, όχι των κειμένων. Επιλέχθηκαν περίοδοι της ελληνικής ιστορίας που έχουν να μας δείξουν κάτι για το ποιοί είμαστε ως κοινωνία, για το πώς αντιδρά ο άνθρωπος σε ακραίες συνθήκες κλπ. Ενδιαφέροντα θέματα, μηδενικής σχεδόν αισθητικής αποδοτικότητας. Άλλοτε πάλι τα θέματα επιλέγονται με βάση την εικαζόμενη καταλληλότητά τους για το ακροατήριο. Έτσι μπορεί να αποτελέσουν αντικείμενο διδασκαλίας αφηγήματα που έχουν στο επίκεντρό τους τη νεολαία. Στην περίπτωση αυτή μοιράζεται οιονεί διδακτικού εγχειριδίου η *Αργώ* του Θεοτοκά, αλλά η διδάσκουσα σπεύδει να διευκρινίσει ότι δεν πρόκειται να και για κανένα σπουδαίο έργο. Αραιά και πού ενδέχεται να συμπέσει το θέμα με κάποιο σημαντικό κείμενο. Το θέμα εφηβεία, ναι, έχει να επιδείξει ορισμένα αξια αφηγήματα, όπως την *Εροϊκά* και τα *Ψάθινα καπέλα*. Και πάλι όμως ένα κεντρικό ερώτημα που τίθεται στο μάθημα όσον αφορά, ας πούμε, τα *Ψάθινα καπέλα* είναι πώς προέκυψε ένα τέτοιο αμέριμνο μυθιστόρημα την επαύριο

του Παγκόσμιου Πολέμου. Αισθητική ανάλυση δεν επιχείρησα ούτε σε αυτό το έργο (περιθωριακές επισημάνσεις ίσως), αλλά ας υποθέσουμε ότι οι φοιτητές/φοιτήτριες κερδίζουν, ως προς την κατανόηση ή την εξοικείωση με το «ωραίο», και από μόνη την ανάγνωση ενός υψηλής καλλιτεχνικής αξίας κειμένου.

Στα παραπάνω λανθάνει, ωστόσο, ένα εγγενές πρόβλημα: στην ελληνική πεζογραφία του 20^{ου} αιώνα (για την ποίηση δεν ισχύει το ίδιο) δεν διαθέτουμε έτσι κι αλλιώς πολύ σημαντικά έργα. Τα πραγματικά καλά κείμενα μετριούνται στα δάχτυλα των χεριών: Κοσμάς Πολίτης (σχεδόν ολόκληρος), Μέλπω Αξιώτη (*Δύσκολες νύχτες*), Σωτήρης Πατατζής (*Μεθυσμένη πολιτεία*), διηγήματα του Θεοτόκη, διηγήματα του Γιώργου Ιωάννου και του Χάκκα, *Το τρίτο στεφάνι*, το *Contre temps* της Μιμίκας Κρανάκη, τα *Ψάθινα καπέλα* που είπαμε, το *Κιβώτιο*, το *Πλατύ ποτάμι*, οριακά ίσως η *Κερένια κούκλα* του Χρηστομάνου, το *Φθινόπωρο* του Χατζόπουλου... Ας μη συνεχίσω· άλλωστε δεν είναι ο στόχος μου εδώ να διατυπώσω επί τόπου τον κανόνα της ελληνικής πεζογραφίας του 20^{ου} (βγάζω το τέλος του) αιώνα.

Πάντως, με όλες τις πιθανές μας αποκλίσεις (τις βλέπω κιόλας στα μάτια των έγκριτων συνομιλητών μου), θα συμφωνήσουμε υποθέτω πως τα μεγάλα έργα δεν απαντούν σε αφθονία γύρω μας, και άρα, στην περίπτωση που επικεντρωνόμαστε αποκλειστικά σε αυτά, αφήνουμε στο σκοτάδι μεγάλες και ζωτικές περιόδους ελληνικής λογοτεχνίας. Επίσης, τα λίγα έργα που θα μπορούσαν να περιληφθούν στο corpus μας μειώνονται κι άλλο, λόγω κάποιων ιδιαιτεροτήτων που μας γεννούν δεύτερες σκέψεις. Καλό παράδειγμα προσφέρει ο καζαντζάκειος *Ζορμπάς*. Μπορώ άραγε να διδάσκω ως αισθητικό επίτευγμα ένα έργο που διαπνέεται από ηδονή και ανακούφιση κατά τον φόνο μιας γυναίκας; Εγώ προσωπικά όχι, κι ας αναγνωρίζω τις αφηγηματικές αρετές του. Τον Καζαντζάκη τον διδάσκω, κυρίως όμως ως παράδειγμα δυσάρεστων –ισμών (σεξισμού, ρατσισμού, μανιχαϊσμού), αποβλέποντας να ευαισθητοποιήσω απέναντί τους το κατά βάση γυναικείο ακροατήριο (και όσους τυχόν άντρες παρευρίσκονται επίσης στις αίθουσες).

Μια άλλη «δεύτερη σκέψη» που οδηγεί σε αποκλεισμούς πιθανών προς αξιοποίηση στη διδακτική πράξη έργων αφορά την εμπλοκή ορισμένων από αυτά με την πολιτική ή με ιδιαιτέρως σεσημασμένες ιστορικές περιόδους. Παραπάνω τοποθέτησα το *Κιβώτιο* στον εκ του προχείρου κανόνα μου. Όμως διδάσκω το *Κιβώτιο* σημαίνει ουσιαστικά ότι εξετάζω μια πολύ συγκεκριμένη ιστορική συγκυρία, ότι τοποθετούμαι άμεσα ή έμμεσα στο ζήτημα του εμφυλίου και ότι παίρνω θέση και απέναντι στο ΚΚΕ. Πόσο, όμως, επιτρέπεται να γίνομαι πολιτικό υποκείμενο στην τάξη; Να εκδηλώνω πολιτικο-κομματικές κλίσεις και αποκλίσεις; Κι έπειτα, είναι δυνατόν άραγε να διδάξω το *Κιβώτιο* ως αισθητικό κυρίως επίτευγμα;

Το ίδιο ισχύει και για ορισμένα ήσσονα σε σχέση με το *Κιβώτιο*, αλλά σημαντικά έργα· για τις *Ακυβέρνητες πολιτείες* του Τσίρκα αίφνης και το *Χρονικό μιας σταυροφορίας* του Ρόδη Ρούφου. Παρένθεση: είναι πολύ χαρακτηριστικό το γεγονός ότι το *Χρονικό μιας σταυροφορίας* παραμένει ένα σχεδόν άγνωστο έργο. Ποιοι το έχουν διαβάσει, αλήθεια, και ποιοι το έχουν αναλύσει σε σύγκριση με τις *Ακυβέρνητες πολιτείες*; Σχεδόν κανείς, κι αυτό δείχνει πόσο οι επιλογές μας προσδιορίζονται πολιτικά. Η μυθιστορηματική τριλογία του Ρούφου είναι ένα έργο με δεξιό πολιτικό προσανατολισμό, αλλά με εξαιρετικά καλλιεργημένο λόγο (με τον τρόπο του Προυστ) και με εξαιρετικά στοχαστικό πνεύμα (αν εξαιρέσει κανείς ορισμένα, βαρέα, ατοπήματα στην αρχή). Βρίσκεται, όμως, εκτός των επιλογών μας, τη στιγμή που ακόμα και ο Παρορίτης — φοβάμαι — βρίσκεται εντός. Εντούτοις, ακόμα κι αν η αισθητική του επάρκεια είχε αναγνωριστεί, το μυθιστόρημα καταπιάνεται με τον εμφύλιο πόλεμο επί Κατοχής στην Αθήνα και στο βουνό. Πώς είναι δυνατόν να διδάξει κανείς το έργο για τη λεπτή του σκέψη και την καλλιεργημένη του διατύπωση;

Τα λίγα καλά έργα γίνονται έτσι ακόμα λιγότερα, όταν συζητάμε τις διδακτικές επιλογές στο Πανεπιστήμιο. Όμως, ουσιαστικά δεν είναι η σπάνις που με βασανίζει· όταν επιλέγω θεματικά πεδία και όχι μεγάλα κείμενα δεν δρω υπό το βάρος αυτής της έλλειψης. Κάτι άλλο με κατευθύνει, σαν αυτόματος πιλότος: η επιθυμία να κατανοήσω την κοινωνία και όχι να αναλύσω το αισθητικό φαινόμενο. Με άλλα λόγια με ενδιαφέρει η Ιστορία και όχι η Αισθητική.

Ομολόγησα ότι η επιλογή αυτή είναι για μένα λίγο πολύ αυτόματη. Προφανώς έχει σχέση με τη διαμόρφωσή μου, που συντελέστηκε στην υπερπολιτικοποιημένη εποχή της Μεταπολίτευσης. Εννοείται πως πρόκειται για αριστερό αυτοματισμό. Από αυτή την άποψη συντονίζομαι, κατά τη συζήτηση που έχει ανοίξει εδώ και μερικές δεκαετίες στη Δύση, με τους αντιπάλους του κανόνα. Δεν διδάσκω τα υψηλά κείμενα, αλλά όσα συμβάλλουν σε προβληματισμό περί την κοινωνία — όχι αναγκαστικά τα αριστερά κείμενα και όχι με στόχο την όποια κατήχηση (ας μην παρεξηγηθώ).

Παρ' όλα αυτά, δεν είμαι από θέση εχθρός του κανόνα. Κάθε άλλο. Διακρίνατε ίσως παραπάνω την τάση μου να καταρτίσω στο πι και φι τον κανόνα της ελληνικής πεζογραφίας στον 20^ο (μείον το τέλος του) αιώνα. Οι διαθέσεις μου είναι περίπου τόσο αυταρχικές όσο και του Χάρολντ Μπλουμ (στο εύρος των γνώσεων μόνο υπολείπομαι λιγουλάκι, αλλά και εκείνου μπορούμε να του καταμαρτυρήσουμε ότι δεν γνωρίζει την ελληνική λογοτεχνία¹). Δεν τυγχάνω οπαδός της σχετικότητας, θεωρώ αντίθετα ότι κρατώ

1 Μπλουμ 2007: 708. Στον νεοελληνικό κανόνα ο Μπλουμ τοποθετεί τους Καβάφη, Σεφέρη, Ρίτσο, Ελύτη, Σικελιανό· αλλά και τον Καζαντζάκη, για την *Οδύσσεια* και το *Ο Χρι-*

στα χέρια μου ζυγαριά ακριβείας, και ζω με την κρυφή ελπίδα — σήμερα σας τη φανερώνω — πως το καλό γούστο θα κατισχύσει «κάποτε».

Αν διδάσκω λοιπόν ό,τι περιέγραψα παραπάνω, αυτό συμβαίνει επειδή έχω μια αντίληψη για τις ελλείψεις και άρα τις ανάγκες του φοιτητικού ακροατηρίου, δηλαδή της κοινωνίας. Κι αυτή η ανάγκη, την οποία προσπαθώ να θεραπεύσω, λέγεται «αποκτώ την ικανότητα να διαβάζω κάτω από τις γραμμές, να ερμηνεύω τα σημεία κάθε λόγου με τον οποίο έρχομαι σε επαφή στην καθημερινότητά μου, να είμαι ένα υποψιασμένο υποκείμενο». Πρόγραμμα πολύ αναγνωρίσιμο, ομολογουμένως. Πολιτικά αναγνωρίσιμο, εννοώ.

Βέβαια, αν όλο λίγο πολύ το πανεπιστημιακό διδακτικό σώμα στα Φιλολογικά Τμήματα της Ελλάδας συμπεριφέρεται με τον ίδιο τρόπο (και όσο θυμάμαι δεν διδάχθηκα με πολύ διαφορετικό τρόπο στο ΑΠΘ το 1980), αυτό δεν οφείλεται στο γεγονός ότι διαμορφώθηκε κατά την υπερπολιτικοποιημένη περίοδο της Μεταπολίτευσης του '74 ή κατά αντίστοιχες περιόδους. Είναι πολύ χαρακτηριστικό ότι στην ελληνική σκέψη δεν υπήρχε η έννοια του κανόνα, έως πολύ πρόσφατα, οπότε και εισήλθε, με όλη τη σχετική συζήτηση (τμήμα της οποίας αποτελούμε εμείς σήμερα), από τη Δύση. Ουδείς είχε λάβει τον κόπο να ορίσει τα υψηλά έργα. Βεβαίως οι θεσμοί δεν ήταν επαρκώς ανεπτυγμένοι — έως το 1974 οι καθηγητές νεοελληνικής λογοτεχνίας αντιστοιχούσαν στα δάχτυλα του ενός χεριού και επιπλέον, ακόμα και στην αρχαιότερη έδρα, της Θεσσαλονίκης, δεν αριθμούσαν ούτε πέντε δεκαετίες παρουσίας. Και ο κανόνας, ως γνωστόν, ορίζεται εν πολλοίς μέσα από τον πανεπιστημιακό θεσμό.

Ωστόσο, η αιτία για την ανυπαρξία κανόνα δεν είναι μονάχα θεσμική, αλλά βαθύτερα πολιτισμική, όπως έχει προσφυώς επισημάνει ο Δημήτρης Τζιόβας: στην Ελλάδα, πολύ μεγαλύτερη βαρύτητα διαθέτει η έννοια της παράδοσης, η συλλογική και μάλλον δημοκρατική αυτή έννοια, παρά ο «ανταγωνιστικός ελιτισμός» του κανόνα.² Τούτο συνεπάγεται μια πολυσυλλεκτικότητα που αναδεικνύει την «εθνική μας ταυτότητα» και όχι μια επιλεκτικότητα που ενδεχομένως τη μειώνει (καθότι ολίγα τα επιλέξιμα, όπως είπαμε παραπάνω). Άρα, εντέλει, είτε συλλογικά προτάγματα, είτε η πολιτική ευαισθησία, είτε η εθνική ευαισθησία, οδηγούν στο ίδιο αποτέλεσμα: στο πανεπιστήμιο διδάσκεται όλη η πυραμίδα και όχι μόνο η κορυφή της.

* * *

Ας επιστρέψουμε, όμως, στις σημερινές πανεπιστημιακές αίθουσες, προκειμένου να δούμε την άλλη όψη αυτής της πρακτικής. Και πάλι θα χρησιμοποιήσω παραδείγματα από την πρόσφατη πείρα μου. Διδάσκω σε περιορισμένη ομάδα φοιτητών που ανήκουν σε μεγάλα έτη (αυτό που ονομάζουμε

στός ξανασταυρώνεται.

2 Τζιόβας 2008.

στην Κρήτη σεμινάριο). Αντικείμενο, η λογοτεχνική κριτική· κάθε φοιτητής/φοιτήτρια οφείλει να συντάξει ορισμένες κριτικές για έργα της σύγχρονης ελληνικής λογοτεχνίας. Ας σημειώσουμε ότι το εν λόγω σεμινάριο είναι μάλλον ανορθόδοξο, καθότι δεν θεραπεύει τον επιστημονικό, παρά τον κριτικό λόγο. Αντί για το πώς γράφουμε μια επιστημονική εργασία, πώς γράφουμε κριτική λογοτεχνίας. Δηλαδή, και παρ' όλα όσα σας είπα παραπάνω, επιχείρησα τα εντελώς τελευταία χρόνια να εισαγάγω ένα μάθημα-άσκηση στην αισθητική αποτίμηση και κρίση. Το αποτέλεσμα — οφείλω να διευκρινίσω από μιας αρχής — έτσι κι αλλιώς δεν φτάνει τον υψηλό αυτό στόχο· εξαντλείται κυρίως στη γλωσσική διατύπωση: πώς εκφράζουμε σωστά μια οποιαδήποτε κρίση ή ακόμα και μια οποιαδήποτε πρόταση — γραμματική, συντακτικό, στίξη... Αλλά τέλος πάντων.

Στην αρχή του χειμερινού εξαμήνου 2007 είχα ζητήσει από τους φοιτητές να προτείνουν στην τάξη, για από κοινού επεξεργασία, κάποιο κείμενο που τους αρέσει, τους εκφράζει, το θεωρούν ωραίο. Φοιτήτρια λοιπόν, η οποία είχε παρακολουθήσει ήδη όχι λίγα μαθήματά μου από αυτά που περιέγραψα παραπάνω και με όχι κακή απόδοση, φέρνει έργο ευπώλητου συγγραφέα (το όνομά του στη διάθεση όποιου περιέργου), άγνωστου μου έως τότε. Η ιστορία στις πρώτες σελίδες έχει ως εξής. Αγριωπός νέος, καθισμένος σε παγκάκι της Αθήνας, γυροφέρνει κακά σχέδια στο νου του. Σηκώνεται για να τα εκτελέσει, αλλά στο δρόμο που πηγαίνει συναντά όμορφη κοπέλα, η οποία επιχειρεί να διασχίσει μεγάλη λεωφόρο. Όμως, φευ, είναι τυφλή. Οπότε τον παρακαλεί να τη βοηθήσει. Όσπου να διασχίσουν τη (φαρδιά, οπωσδήποτε) λεωφόρο, ο σκληρός νέος έχει αρχίσει ήδη να μαλακώνει...

Τέτοια υπήρξε η επιλογή της φοιτήτριάς μου, η οποία — σημειωτέον — διέθετε και μεράκι για τη λογοτεχνία, καθότι έγραφε και η ίδια ποιήματα. Η περίπτωση δεν είναι μοναδική αλλά δυστυχώς τυπική. Οι 24 συμφοιτητές και συμφοιτήτριές της, στη μεγάλη τους πλειονότητα, αδυνατούσαν να καταλάβουν για ποιο λόγο δεν συγκινιόμουν και εγώ από το εν λόγω ανάγνωσμα. Η μειονότητα που κατάλαβε αποτελείτο πάντως από τους αριστερούς φοιτητές (αυτούς που ατυχώς μας εμποδίζουν ενίοτε να εκπαιδεύσουμε τους συναδέλφους τους και να λειτουργήσουμε ως πανεπιστήμιο).

Το σοκ ήταν βέβαια ισχυρό· ο αισθητικός αναλφαβητισμός, πέρα από κάθε πρόβλεψη, ενώ το χάσμα ανάμεσα στον διδάσκοντα και τον διδασκόμενο έμοιαζε αγεφύρωτο. Αλλά για να συμπληρώσω την εικόνα, επιτρέψτε μου ένα ακόμα παράδειγμα. Απόφοιτη του Τμήματος Ιστορίας-Αρχαιολογίας επιθυμεί να συνεχίσει τις σπουδές της με μεταπτυχιακά στον Νεοελληνικό τομέα. Η λογοτεχνία, δηλώνει στην προφορική συνέντευξη, είναι το «απωθημένο» της. Τη ρωτάμε λοιπόν τι έχει διαβάσει από «εξωσχολικά» κείμενα. Απάντηση: Σαμαράκη στα μαθητικά της χρόνια, επειδή την παρότρυνε ο

πατέρας της, πρόσφατα Πάολο Κοέλιου και, πριν τρία-τέσσερα χρόνια, τον *Κώδικα ντα Βίντσι*, επειδή γινόταν «όλη εκείνη η φασαρία». Μ' όλα ταύτα την δεχθήκαμε στο μεταπτυχιακό μας πρόγραμμα, επειδή προερχόταν — λέει — από το οικείο, υψηλά στην εκτίμησή μας, Ιστορικό Τμήμα.

Τα παραδείγματα, πιστεύω, είναι εύγλωττα, όσο και τα συμπεράσματα. Η ελληνική κοινωνία (και όταν μιλάμε σήμερα για τους εκπαιδευόμενους στις Φιλοσοφικές Σχολές, ας έχουμε υπόψη μας ότι δεν προέρχονται κατά κανόνα από ιδιαίτέρως ευνοημένα από την άποψη του πολιτισμού περιβάλλοντα), έχει επείγουσα ανάγκη για αισθητική εκπαίδευση. Η υποψία σχηματίζεται ολοένα και πιο έντονη στο μυαλό μου: μήπως εντέλει έχει *πρωτίστως* ανάγκη από αισθητική εκπαίδευση; Μήπως πρέπει να ρίξουμε όλες μας τις δυνάμεις, τα Φιλολογικά Τμήματα, στην καλλιέργεια του καλού γούστου; Μήπως αυτή θα ήταν εντέλει η πιο χρήσιμη συμβολή μας στον «λαό και τον τόπο»;

* * *

Το προσωπικό είναι και πολιτικό, λέγαμε κάποτε. Το αισθητικό είναι και πολιτικό, μπορούμε, νομίζω, να πούμε τώρα. Με την αισθητική παιδεία καθίσταται κανείς ικανός να απολαμβάνει τις εκλεπτυσμένες συγκινήσεις της υψηλής τέχνης (αν και έτσι κινδυνεύει να στερηθεί τις μη εκλεπτυσμένες συγκινήσεις του τύπου της τυφλής κοπέλας, που προσφέρονται και πιο άφθονες). Ενδεχομένως όμως η αισθητική παιδεία περιλαμβάνει και ένα περισσότερο πολιτικό στοιχείο: αν ίσως μας καθιστά πιο προσεκτικούς απέναντι στη φύση, απέναντι στο δομημένο και στο υπό δόμηση περιβάλλον, στους ήχους που εκπέμπουμε, στον καθημέραν βίο.

Οι μεγάλες προσδοκίες, αλήθεια, αποδεικνύονται πάντα φρούδες σε τέτοιες περιπτώσεις. Αλλά τι άλλο να κάνουμε από το να ελπίζουμε πως η τριβή με τα μεγάλα έργα ενδέχεται πράγματι να αυξάνει — έστω λίγο — την αυτοπαρατήρηση, να μειώνει κάπως τον ανθρώπινο εγωισμό, στις εξωτερικές τουλάχιστον συμπεριφορές.

Από την άλλη, πολιτική παιδεία ίσως προσφέρεται τελικά πιο άφθονη στην κοινωνία μας. Ανάλυση πολιτικού λόγου ακούγεται όχι σπάνια στην τηλεόραση, στο ραδιόφωνο, στην εφημερίδα· και η ύπαρξη ενός πλουραλιστικού πολιτικού συστήματος από μόνη της βοηθά την ανάπτυξη της κριτικής στάσης. Η αισθητική παιδεία, αντίθετα, είναι το απόλυτο αποπαίδι. Σχεδόν τα πάντα συντείνουν στην παραμόρφωση του αισθητικού κριτηρίου ή — το λιγότερο — στην αδρανοποίησή του. Μια απέραντη καλή προαίρεση αναπτύσσεται στον καταναλωτή της τέχνης, που χαίρεται ενδεχομένως με το καλό, αλλά τέρπεται εξίσου και με το σκουπίδι. Μήπως να διαμορφώσουμε λοιπόν εντέλει έναν (έστω: δύο ή τρεις) κανόνα(ες) και να επιχειρήσουμε να διδάξουμε το ωραίο;

Μήπως να αποκολληθούμε κάπως από το Ιστορικό παράδειγμα; Μήπως να ξεσκονίσουμε εκείνη την παλαιά αισθητική και να την επικαιροποιήσουμε; Επ' ευκαιρία ας απαλλαγούμε λίγο και από τη δυναστεία της αφηγηματολογίας, που έχει καταστεί το α και το ω στη λογοτεχνική εκπαίδευση (και που ελάχιστη, αν όχι ουδεμία σχέση έχει με την αισθητική). Και βέβαια ας θεωρήσουμε την όλη ευρωπαϊκή — τουλάχιστον — λογοτεχνία ως δική μας παράδοση, από όπου μπορούμε να αντλούμε προς εμπλουτισμό του περιορισμένου ελληνικού ρεπερτορίου.

Πάντως, έτσι κι αλλιώς, αισθητική χωρίς ιδεολογία δεν υφίσταται. Οι δυο συνιστούν ταίρι αδιαχώριστο, κι ας διαρρηγνύουν τα ιμάτιά τους οι οπαδοί της αυτονομίας της τέχνης. Δεν πρόκειται λοιπόν να ξεφύγουμε πολύ από τα ειωθότα. Απλώς πρέπει να εκλεπτύνουμε, δίπλα στα ήδη εκλεπτυσμένα πολιτικο-ιδεολογικά μας εργαλεία, και τα εντελώς ανεπαρκή αναλυτικά εργαλεία περί του ωραίου. Απλώς; Όχι, βέβαια! Εδώ που τα λέμε, αυτό είναι το πιο δύσκολο εγχείρημα.

Αγγέλα Καστρινάκη

Τμήμα Φιλολογίας
Πανεπιστήμιο Κρήτης
kastrinaki@phl.uoc.gr

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΠΑΡΑΠΟΜΠΕΣ

- Μπλουμ, Χ., 2007. *Ο Δυτικός κανόνας*, μτφρ. Κατερίνα Ταβαρτζόγλου, εισ.-επιμ. Δ. Αρμάος. Αθήνα.
- Τζιόβας, Δ., 2008. «Ο ελληνικός κανόνας», *Το Βήμα*, 2.3.2008.

A. KASTRINAKI

**History or Aesthetics?
Greek Academic Institutions placed before the Canon**

Summary

THIS ARTICLE — which is not strictly speaking a piece of scholarly research but rather a contribution or intervention to an on-going academic dialogue — describes the current state of affairs as regards teaching Modern Greek Literature at universities. Rather than teaching aesthetically accomplished works, we tend to focus mostly on texts or periods that make a contribution to our students' familiarization with Greek collective identity. This seems to be due to: a) a historically oriented notion of literary studies; b) the limited number of highly artistic Greek prose works; c) the lack of a Modern Greek canon. On the other hand, the condition of most students might be best described as 'aesthetic illiteracy'. The suggestion made in this article is to orientate our teaching goals towards the cultivation of artistic taste and thus shift our curriculum away from the collective idea of tradition towards the formulation and teaching of a Greek canon, along with major European works.